8-чи март — малкъар халкъны кёчгюнчюлюкде азап чекген адамларын эсгериуню кюню

Газета издается на балкарском языке с 1924 года.

Интернет-версия: zaman.smikbr.ru

ЗАМАН

2010 жыл 5-чи март, байрым кюн.
№№ 38-39 (18381)

Багъасы 6 сомду

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ ВРЕМЯ ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Къабарты-Малкъар Республиканы Президенти А.Б. Каноковну малкъар халкъгъа, республикада жашагъанланы барысына да ЧАКЪЫРЫУ СЁЗЮ

Багъалы ата журтлуларыбыз!

8-чи мартда биз Къабарты-Малкъарны историясында бек бушуулу бетледен бирин 67-чи кере ачабыз. Ма ол кюн къарындаш малкъар халкъ геноцидни къыйынлыгъына тюшгенди - Орта Азиягъа бла Къазахстаннга зор бла кёчюрюлгенди. Бюгюнлюкде биз, зорлукъну бла законсузлукъну къыйынлыгъын сынап, историялы туугъан журтларына къайталмай къалгъанлагъа хурмет эте, аланы алларында баш урабыз.

Малкъар халкъны къадарына къыйын сынау тюшген эди. Алай ол, кесини ниет кючюн, табийгъат берген кючюн сакълап, барысына да чыдагъанды, туугъан жеринде жангы жашауну къураугъа тири къатышханды. Бюгюнлюкде уа экономика, социальный эм культура айныуунда халкъны уллу жетишимлерини юслеринден таукел айтыргъа боллукъду.

Малкъар эмда Къабарты-Малкъарны кёп миллетли халкъыны келир заманы жарыкъ боллугъуна, битеу да анда жашагъанланы шуёхлукълары бла къарындашлыкълары бузулмазлыгъына ийнанама. Бизни республикабызны къолайлыгъыны бла жашнарыны мурдору андады.

Малкъар халкъ туугъан жеринден зор бла кёчюрюлген кюннге аталгъан материалланы 2, 5,6-чы бетледе окъугъуз.

ОНОУ

Биригиулюкню жалчыта

КъМР-ни Правительствосунда информация обществону айнытыу жаны бла Координация советге республиканы Правительствосуну Председателини биринчи заместители Мурат Тхазаплижев башчылыкъ этеди. Жангы структурагъа толтуруучу эм муниципальный властьны, илмуну эм жамауатны келечилери киредиле. Ол кенгешиучю органды, аны мураты - информация обществону айнытыу бла байламлы вопрослагъа къарала туруп, властьны, жамауат биригиулени, илму организацияланы бир бирлери бла келишиулю эм къыйматлы ишлеулерин жалчытыуду.

КЪОНАКЪЛАНЫ Хасан.
КъМР-ни Президентини эм Правительствосуну пресс-службасы.

САУГЪАЛАУ

Багъасы чыкъгъанды

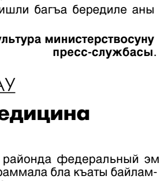

Дайым «Народы Кавказа» газетни редакциясы «Жылны адамы» деген атха рейтингни бардырады. Былтыр культураны бла искусствону сферасында аллай сыйлы ат КъМР-ни культура министри Руслан Фировха бергенди.

Руслан Борисович ишни тап къурай билген башчыгъа саналады. Кёп жылланы ичинде республиканы иги режиссёрларыны да санындады. Ол салгъан спектакльлеге адамла сюйюп къарайдыла, критикле да тийишли багъа бередиле аны ишине.

КъМР-ни Культура министерствосуну пресс-службасы.

САУЛУКЪ САКЪЛАУ

Тау эллеге – медицина оборудование

Чегем муниципальный районда федеральный эм республикалы багъыу программала бла къаты байламлы саулукъ сакълау жаны бла ишлени комплекс планы жарашдырылгъанды эмда жашауда бардырылады. Анга тийишлиликде озгъан жылда бийик тау эллени – Булунгуну бла Тёбен Чегемни, аладан сора да, Лячинкъаяны бла Экинчи Чегемни багъыу-профилактика учреждениялары физиотерапевт оборудованияны тёрт комплекти алыннганды.

«Саулукъ» деген миллет проектни жашауда бардырыуну чеклеринде битеу да 2009 жылда районда 1049900 минг сомгъа медицина техника сатып алыннганды. Андан сора да, район поликлиниканы баш корпусуна бла юйюне ремонт этилгенди, кёз, хирургия, сабий эм саусузланы алыучу бёлюмле жангыртылгъандыла.

Ася АХИЕВА.
Чегем районну администрациясыны пресс-службасы.

Президент советде

Эл мюлк алгъа бардырыучу кюч болургъа керекди

Къабарты-Малкъарны Президентинде баш магъаналы миллет проектлени жашауда бардырыу эм демография политика жаны бла советде тёрт вопросха къаралгъанды. Аны Арсен Каноков бардыргъанды. Жыйылыугъа КъМР-де баш федеральный инспектор Алексей Вербицкий, КъМР-ни Парламентини Председатели Чеченланы Ануар, Правительствону башчысы Александр Меркулов къатышхандыла.

Советни быйыл биринчи жыйылыуунда эл мюлкню айнытыу эмда Уллу Ата журт урушну ветеранларын жашау журтла бла жалчытыу жаны бла къырал программала къалай толтурулгъанларын сюзгендиле. Дагъыда советни алгъыннгы жыйылыуларында эсгертиуле къалай тамамланнганларын тинтгендиле эмда быйыл бардырыллыкъ ишлени планын къабыл кёргендиле.

Повесткагъа кёчерден алгъа Арсен Каноков РФ-ни Президенти Дмитрий Медведев Нальчикде болгъанында кенгешде къырал башчыны Север Кавказ федеральный округда толу эркинликли келечиси Александр Хлопонин регионну айнытыуда алчылыкъ эл мюлкге бериллиги дегенин эсгертгенди. Эл мюлк продукцияны ёсдюрюу бла чекленип къалмай, аны жарашдырыудан алыучугъа жетдириуге дери сау цикл къураргъа мурат барды. Аны ючюн тийишли онгла къуралыргъа керекдиле. «Ол, халкъны къолайын игилендириуден сора да, жаш адамланы тышына кетмей, кесибизде ишлерлерине себеплик этерикди», - дегенди Арсен Каноков.

АПК-ны айнытыу жаны бла къырал программа жашауда къалай бардырылгъаныны юсюнден КъМР-ни эл мюлк министри Тембулат Эркенов билдиргенди. Ол 2009 жылда жерчиликде, малчылыкъда, терек бахчачылыкъда жыйылгъан файдаланы, эл мюлк предприятияланы мюлклерин жангыртыуну, жашауда бардырылгъан инвестиция проектлени эм программаны башха бёлюмлерини юсюнден айтханды.

Арт заманда эл мюлкню айнытыугъа федеральный бюджетден бёлюннген ахча жылдан-жылгъа кёбейеди. Ол а бу сфераны айнытыу бла бирге жангы ишчи жерле къураргъа, элде жашагъанланы социальный жумушларын толтурургъа болушады. Юлгюге, озгъан жылда малчылыкъда 300-ден аслам жангы ишчи жер къуралгъан эди.

Жаш специалистле тышына кетмезлерине аланы жашау журтла бла жалчытыу себеплик этеди. Бу иш «2012 жылгъа дери эллени айнытыу» деген программагъа тийишлиликде бардырылады. Озгъан жылда анга кёре 202 юйюр сертификат къоллу болгъандыла, ол санда 144 жаш специалист. 108,2 миллион сомгъа 17456 квадрат метр жашау журт ишленирикди.

Министрни айтханына кёре, бюгюнлюкде РФ-ни Эл мюлк министерствосу бла 2010 жылда федеральный бюджетден ахча бёлюуню юсюнден келишимни къабыл этиу сюзюледи. Ахча жаш специалистлени жашау болумларын игилендирирге, эллеге газ эм суу ызла ётдюрюрге, фельдшер-акушер пунктла ишлетирге къоратыллыкъды.

Эллени социальный жаны бла айнытыугъа уа быйыл 124,8 миллион сом бёлюнюрюкдю. Бу жумушлагъа республикалы бюджетден 42,3 миллион сом къоратыллыкъды.

Министрге соруула кёп болгъандыла. Чеченланы Ануар банкла эл мюлкде уруннганлагъа кредитле беремидиле деп соргъанды. Тембулат Эркенов билдиргенча, «Россельхозбанк» озгъан жылда 850 миллион сом, Сбербанг а 395 миллион сом бёлгендиле.

Арсен Каноков къырал власть органла энчи иеле бла келишип ишлерге кереклисин чертгенди. «Бизде кёплени залогга берирча мюлклери жокъду, ол себепден банкла уллу инвестиция проектлеге кредитле берирге сюймейдиле. Къырал а ала ахчаны къайтарлыкъларына ышандырыуну кеси бойнуна алса тап эди», - дегенди.

Ахыры 2-чи бетдеди.

Суратланы **Р.МАМИЕВ** алгъанды.

ПАРЛАМЕНТНИ КОМИТЕТЛЕРИНДЕ

Асламлы информация органла: тюнене, бюгюн, тамбла

2015 жылгъа Къабарты-Малкъарны къырал телевидениясы кюннге 18 сагъат ишлерча этилликди. Аны юсюнден КъМР-ни Парламентини Жаш тёлюню, жамауат биригиулени эм асламлы информация органланы ишлери жаны бла комитетини кенгертилген жыйылыуунда айтылгъанды.

Кенгешге къырал газетлени, теле, радиокомпанияланы, журналланы баш редакторлары чакъырылгъандыла. Аны ача, Парламентни Председатели Чеченланы Ануар асламлы информация органланы кючю уллу болгъанын белгилегенди. Ол санда жаш адамланы юйретиуде, власть органланы ишлерин ачыкълауда, республиканы даражасын кётюрюуде да. Болсада проблемала кёпдюле. Чечен улу, аланы белгилеп, ачыкъ ушакъ бардырыргъа чакъыргъанды жыйылгъанланы.

КъМР-ни Информация коммуникацияла, жамауат биригиулени эм жаш тёлюню ишлери жаны бла министерствосу асламлы информация органланы 2015 жылгъа дери айнытыуну стратегиясын хазырлагъанды. Аны энчиликлерини юсюнден министр Борис Паштов билдиргенди.

Ол республикалы информация органланы ишлеринде кемчиликле кёп болгъанларын белгилегенди. Келтирген шартлагъа кёре, былтыр республикалы бюджетден къырал басма органлагъа 130 миллион сом, быйыл да 168 миллион сом бёлюннгенди. Алай бу ахча артха къайтарылмайды.

Ахыры 2-чи бетдеди.

Къайгъырыу

Излеу амал бла

Хапоховланы Мачраилны бла Нинаны юйюрлерини къадары кимни да жарсытырчады. Къыйын ауруп къысха заманны ичинде жашларыны эм келинлерини жашаулары юзюлгенди. Акъылбалыкъ болмагъан туудукълары къарт къатынны бла кишини аманатына берилгендиле. Алай сынаулу къартла жунчумагъандыла. Биринчи кюнден окъуна иги адамла ала ючюн къайгъырыуну къолгъа алгъандыла.

Кишпек элни администрациясыны башчысы Алик Беков айтханнга кёре, аланы чий кирпичден ишленнген юйлери оюлургъа хазыр болуп тура эди. Юйюрню уа кеси кючю бла журт ишлерге къолундан келмегенди. Аны себепли битеу эл жыйылып, алагъа юй ишлейди. Къурулуш эм архитектура министерство бишген кирпич бла мурдоргъа салынырыкъ блокла бергенди, районну эм элни администрациялары адам кюч эм ахча бла болушхандыла, ол санда спонсорла бла да.

Беков айтханнга кёре, аллай шарт болушлукъ бек алгъа ёксюзлеге, аталары, аналары къарамай къойгъан сабийлеге, сакъатлагъа, саусузлагъа, уллайгъанлагъа эм къолайсыз юйюрлеге этиледи. Хапоховла бла бирге ол тюрлю болушлукъну Тхакоховланы къолайсыз юйюрлери да алгъанды. Кёп болмай аланы юйлерине табийгъат газ тартылгъанды. Кеси жангыз эки сабий ёсдюрген Ирина Емзешеваны юйюню башы жангыртылгъанды.

Залина ШОМАХОВА.
Бахсан муниципальный районну жер-жерли администрациясыны пресс-службасы.

къыралда – дунияда

Чыгъарыу, сатыу бла да алдабыз

РФ-ни Президенти Дмитрий Медведев биринчи вице-премьер Игорь Сечин бла ишчи халда тюбешгенди. Правительствону башчысыны биринчи орунбасарыны айтханына кёре, Россей нефть чыгъарыуда бла аны тыш къыраллагъа сатыуда дунияда биринчи жерге чыкъгъанды. Нефтьни баррелини багъасы 59 долларды. Нефть чыгъарыу шёндю озгъан жылдагъыгъа тенгшидеди, жууукъ кезиуде андан эсе иги да кёп боллукъду.

Нефти болгъан жерлени излеу, табылгъанларын хайырланыргъа хазырлау ишле къуралыулу бардырыладыла, нефть эм газ быргъы ызланы салыу план бла тамамлана барадыла.

Сабанчылагъа – льготала

Дмитрий Медведевни энчи буйругъу бла эл мюлкде урунганлагъа жаз башы эм кюз арты сабан ишлени заманларында эмда тынгылы бардырыргъа керек болгъан отлукъну эм сюртюучю жаулары учуз багъалары бла берликдиле. Къырал башчыны айтханына кёре, сабанчыла тирлик ёсдюрюр ючюн этген къоранчларын окъуна къайтаралмай къаладыла бирбирде.

- Халкъгъа ётмек, тахта кёгетле, жемишле, мал ашла керекдиле. Алай эсе, бер, бер деп турмай, ма деп да айтыргъа керекди сабанчылагъа, - дегенди къырал башчы.

Къадалып кюреширге

Украинаны жангыдан айырылгъан эм ишлеп башлагъан президенти Виктор Янукович журналистле бла тюбегенинде, ала анга кёп тюрлю соруула бергендиле, ол санда мындан ары къырал структурала бла къалай ишлер муратыгъыз барды деп да соргъандыла.

-Алгъыннгы оноучула тозуратхан Украинаны аягъы юсюне салыр ючюн, президент да, парламент да, правительство да биригип ишлерикдиле, - деп жууаплагъанды жангы президент Виктор Янукович.

Къажаулукъ

Германияны гражданларыны 53 проценти Грецияны Евросоюздан къыстаргъа деп тилегендиле. Греклиле уа Германия чыгъаргъан промышленность эм аш-азыкъ товарланы сатып алмазгъа деген чакъырыу этедиле. Бу даулашда къайсы хорласа да, эки жанына да игилик келтирмезлиги уа баямды.

Жер тебиу

Тайваньда Рихтерни шкаласы бла тергегенде, 9 балл кюч бла жер тебиу болгъанды. Кёпле журтсуз, мюлксюз къалгъандыла. Адамла ёлгенлерини юслеринден билдириу болмагъанды.

Басмагъа **ХУЧИНАЛАНЫ Ануар** хазырлагъанды.

Эсепле

Бек иги школ музейле

«Россей Федерацияда 2006-2010 жыллада гражданланы патриот халда юйретиу» деген къырал программаны чеклеринде КъМР-ни Билим бериу эм илму министерствосу школ музейлени конкурсун бардыргъанды.

Бу кюнледе аны итоглары чыгъарылгъандыла. «Битеулю билим берген учрежденияланы музейлери» деген номинацияда Зольск районну Малка элини 2-чи номерли школу биринчи жерге тийишли болгъанды. Экинчи жерге Нальчикни 1-чи номерли гимназиясы эм Прохладный шахарны 4-чю номерли школу чыкъгъандыла. Урвань элни орта школу бла Бахсанны 3-чю номерли школуну музейлери ючюнчю жерни алгъандыла.

«Сабийлеге къошакъ билим берген учрежденияланы музейлери» деген номинацияда уа Тырнаууз шахарны Сабий эм жаш тёлю туризмни эм экскурсияланы станциясыны музейи бек игиге саналгъанды, Бахсан районну сабий чыгъармачылыкъны арасы уа экинчи болгъанды.

Бизни корр.

Шарт план жарашдырылгъанды — 2 бет

Биринчи жай — 2 бет

Келир ыйыкъгъа ТВ-ны бла радиону программалары — 3-4 бет

Ауругъан жерден къол кетмез — 6 бет

Эл мюлк алгъа бардырыучу кюч болургъа керекди

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

Дагъыда сёз жерлеге ким ие боллугъуну юсюнден да баргъанды. КъМР-ни Жамауат палатасыны таматасы Пшикан Таов оюм этгенден, аны энчи иеси болургъа тийишлиди. Ансыз эл мюлкге жараулу жерле тас болуп барадыла, аны тымына жарсыгъанла жокъдула. КъМР-ни Правительствосуну Председателини биринчи орунбасары Мурат Тхазаплижев билдиргеннге кёре, озгъан жылда эл мюлкге жараулу жер 25 минг гектаргъа азайгъанды.

Жерни иеси болургъа керекди деген оюмну Арсен Каноков да тюзге санагъанды. Акционер обществола къурап, жерни эллилеге юлешип, ала уа жер аны иелигинде болгъанына шагъатлыкъ этген акцияланы сатаргъа неда ол жер юлюшлени кеслери хайырланыргъа боллукъдула, дегенди. Быллай сынау башха регионлада барды. Болсада жыйылгъанла бу болум даулашла туудурургъун белгилегендиле. Сёз ючюн, шахарда жашагъанла да аллай акцияланы излерге эркиндиле. Арсен Каноков жер энчи иелеге берилсеми неда аны бусагъатдача аренда халда хайырлансамы тап боллугъуну юсюнден энтта сагъыш этерге кереклисин чертгенди.

Ызы бла КъМР-ни урунуу эм социальный айнытыу министри Тюбейланы Альберт РФ-ни Президентини буйругъуна тийишлиликде Уллу Ата журт урушну ветеранларын жашау журтла бла жалчытыу иш къалай баргъаныны юсюнден билдиргенди. Программаны жорукъларына кёре КъМР-де 25 ветеранны жашау болумун игилендирирге тийишлиди. Бюгюнлюкде аладан 24-сюне фатарла берилгендиле. Бир ветераннга юй апрельге дери берилликди, бусагъатда документле хазырлана турадыла.

Александр Меркулов адамланы жашау болумларын игилендириу жаны бла къырал программаланы толтуруугъа энчи иели юйлени ишлетиу себеплик этеригин белгилегенди. Жангы жорукълагъа тийишлиликде льготалары болгъанлагъа фатарланы жангы юйледе бёлюрге керекди. Ол регионлада къурулушну айнытыр ючюн этилгенди.

Президент Татарстанны сынауу бла шагъырейленип, жангы юйлени шёндюгю учуз технологиялагъа кёре ишлетирге кереклисин айтханды.

Жыйылыуда башха вопрослагъа да къаралгъанды. Ол тийишли оноу къабыл этиу бла бошалгъанды. Ахырында Арсен Каноков Дмитрий Медведев Нальчикде болгъанында республиканы айныууна иги багъа бергенин билдиргенди. «Къырал башчы не жаны бла болушлукъ этейим дегенинде, Кардиология ара ишлетирге болушлукъ тилегенбиз. Аны юсюнден резолюциягъа къол салыннганды. Проектни жарашдырып башларгъа керекди», - дегенди.

Кардиология араны ишлетирге бир миллиард сом керекди. Учреждениляны регионла аралы этерге белгиленеди.

АБДУЛЛАХЛАНЫ Фатима.

Халкъны санын жазыу

Шарт план жарашдырылгъанды

КъМР-ни Правительствосуну Председатели Александр Меркулов 2010 жылда 14-чю октябрьден 25-сине дери бардырыллыкъ халкъны санын Битеуроссей жазыугъа эм аны ётдюрюуге хазырланыу жаны бла Къабарты-Малкъар Республиканы комиссиясыны жыйылыуун бардыргъанды. Жууукъ кезиуде муниципальный эм округ къуралыулукълагъа ол магъаналы кампанияны ётдюрюр ючюн, уллу иш тамамларгъа тюшерикди деп белгилегенди ол. Кёп да бармай видеоконференция боллукъду, анда битеу да 168 территориялы комиссиялагъа борчла салынырыкъдыла.

Къырал статистиканы федеральный службасыны Къабарты-Малкъарда территориялы органыны таматасы Аурика Гаштова билдиргеннге кёре, битеу муниципальный эм округ къуралыулукъланы административ чеклерине жангыдан къараргъа, битеу орамлада юйлени, фатарланы номерлерин кёргюзтген жазыула болурча этерге керек боллукъду. Андан сора да, жер-жерли властьла биринчи июньнга дери къалауурлукъ этилген жерледе жазыу этериклени хазырлау, халкъны юсюнден хапар билликлени тохташдырыу жаны бла ишлени, жазыу барлыкъ участкаланы транспорт бла жалчытыуну юсюнден вопросну да тамамлап бошаргъа керекдиле.

Халкъны санын жазыугъа битеу да 3,5 минг адамны къатышдырыргъа план барды. Аланы асламысы ишлемеген гражданла бла студентле боллукъдула, территориялы орган ала бла дерсле эм семинарла бардырлыкъды. Экзаменлени берип бошагъандан сора ала ишлеп башларгъа боллукъдула.

Асламлы информацияны басма эм электрон системаларында Битеуроссей жазыуну муратларын эм борчларын ангылатыу жаны бла информация-ангылатыу иш башланнганды. Кампания жууукълаша келгени бла ол иш бютюнда тири бардырыллыкъды.

Нальчик шахар округну администрациясыны башчысыны орунбасары Владимир Павленко бир-бир орамланы атлары эм юйлени табличкалары терс болгъанларыны юсюнден билдириуле алгъанбыз эм ол кемчиликлени кетерир ючюн, муниципальный бюджетден ахча бёлюннгенди, дегенди. Администрация жер-жерли самоуправленияны Советине халкъны санын жазыу бошалгъынчы, округну тийресинде орамланы эм башха объектлени атларын тюрлендирмей турургъа деп предложение бергенди. Шахар округну администрациясыны башчысы бегим чыгъаргъанды, анда битеу подразделениялагъа бла службалагъа бу магъаналы кампанияны бардырыргъа къырал статистиканы органларына болушургъа борч салыннганды.

КъМР-ни финансла министри Азрет Бишенов халкъны санын жазыугъа федеральный бюджетден жер-жерли самоуправленияланы бюджетлерине къаллай бир субвенцияла бёлюнюрюклерини юсюнден айтханды. Ол ишни тамамлаугъа 3,6 миллион сом келликди. Аны асламысы мекямланы къоруулаугъа, персоналны окъутуугъа, транспорт эм связь бла жалчытыугъа къоратыллыкъды.

КЪОНАКЪЛАНЫ Хасан.
КъМР-ни Президентини бла Правительствосуну пресс-службасы.

Суратланы **Р.МАМИЕВ** алгъанды.

Асламлы информация органла: тюнене, бюгюн, тамбла

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

Газетлени, теле эм радио компанияны ырысхы мурдорлары осал халдады, профессионал билимлери болгъан специалистле жокъну орунундадыла. Стратегия бу эм башха кемчиликлени эсге алып, алай жарашдырылгъанды.

Борис Паштов 2015 жылда Россей цифровой телевидениягъа кёчгени бла республикалы телевидение къарауучуларын тас этеригине къоркъуу болгъанын чертгенди. Ол себепден бу заманнга республикалы телевидение 18 сагъат, радио уа 24 сагъат ишлерча этерге керекди. Телевиденияда хар сагъатдан орус, малкъар эм къабарты тилледе жангылыкъла берип турургъа белгиленеди. Дагъыда тюзюнлей эфирде бериуле да бардырыллыкъдыла.

Жаз башында радиону кесини энчи каналы боллукъду. Бериуле юч тилде (орус, малкъар эм къабарты) хазырланыллыкъдыла. Бюгюнлюкде техника, тюзюнлей эфирде бериуле бардырырча аппаратный, передатчик сатылып алыннгандыла.

Газетлени юсюнден айтханда уа, аланы тематикаларын кенгертирге, тёрт бетден экисин тюрсюнлю этерге белгиленеди. Кадрла бла проблема мында да барды. Дагъыда газетлени почта бла окъуучугъа жетдириу багъа болгъаны жарсытады. Ол себепден башха амал къурауну юсюнден оюм барды. Республикада битеу асламлы информация органланы Интернетде версиялары болургъа керекдиле. Бу эм башха затла стратегияда белгиленипдиле.

Болсада жыйылгъанла анда айтылгъан кёп зат даулашлы болгъанын белгилегендиле. Сёз ючюн, «Адыгэ псалъэ» газетни баш редактору Мухамед Хафицэ республикалы телевиденияны 5 жылны ичинде 18 сагъат ишлерча этиллигине ышанмагъанын айтханды. «Беш жылны ичинде 6 сагъат вещаниягъа кёчерге айтып турабыз, бюгюн беш сагъатха кючден жетгенбиз, 18 сагъат ишлерча уа ахча, специалистле бармыдыла?» - дегенди.

Итар-ТАСС-ны КъМР-де корреспонденти Марина Чернышова уа телевидениягъа эм радиогъа къырал заказла берсе хайырлы боллугъун айтханды. Борис Паштов ол жаны бла проект болгъанын, алай ол алыкъа къабыл этилмегенин билдиргенди.

Парламентни спикерини орунбасары Руслан Жанимов республикалы телевиденияда жангылыкъланы юсюнден оюмун билдиргенди. Ол жангылыкъланы Россия битеуроссей телерадиокомпанияны КъМР-де филиалы (ВГТРК ГТРК КБР) эрттеден бери да хазырлагъанын эсгертгенди. «Эки компания да бир затны юсюнден хар сагъатдан къайтарып айтып турлукъдула. Аны магъанасы жокъду», - дегенди.

Чеченланы Ануар стратегияны жашауда бардырыргъа къаллай бир ахча керекди, аны тамамларгъа беш жыл жетерикмиди деп соргъанды. Дагъыда министрни республикалы газетле хайыр келтирмейдиле дегенин эсгертип, ол алай нек болгъанын билирге сюйгенди.

Борис Паштов айтханнга кёре, стратегия къабыл этилгенден сора ол жашауда бардырылырча целевой программа хазырланыллыкъды. Аны тамамлауда беш жылдан кеч къалыргъа ахыр да жарамазлыгъын да белгилегенди, ол Россей цифровой телевидениягъа кёчгени бла байламлыды.

Быйыл КъМКъУ-да журналистика группа ачылады. Аны юсюнден университетни проректору Башийланы Светлана айтханды. Ары 25-30 адам алынырыкъды. Биринчи жыллада студентле битеулю илмуланы окъурукъдула, журналистикадан дерслени уа республикалы газетледен специалистле бардырлыкълары белгиленеди.

Алай жыйылыугъа къатышханла аны тюзге санамагъандыла. Марина Чернышова журналистика хар кюнден да жангыртылып барады, биз студентлени юйреталлыкъ тюйюлбюз, дегенди.

«Заман» газетни баш редактору Атталаны Жамал а: «Журналистлени тёрелери, сынамлы специалистлери болгъан вузлада окъутургъа керекди. Бизни университетни бошагъанланы бир-бирлери кеслерини биографияларын да жазалмайдыла, ала къаллай специалистле боллукъдула», - дегенди.

Республикалы газетлени баш редакторлары стратегиягъа кеслерини кёз къарамларын эм бюгюнлюкде проблемаланы юслеринден билдиргендиле. Мухамед Хафицэ редакцияланы полиграфкомбинатха борчлары асыры уллу болгъандан бу кюнледе газетле чыкъмазлыкъларына къоркъуу болгъанын айтханды. Дагъыда ол почтаны жумушлары багъа келгенлерин да белгилегенди: «Жазылыугъа тёленнген 365 сомдан редакциягъа жаланда 30 сом къалады, къалгъанын почта кесине алады», - дегенди.

Атталаны Жамал а газетле бир министерстводан башхасына асыры кёп кере кёчюрюлгенлерин, ол а ишге чырмау салгъанын белгилегенди. Дагъыда ол журналистлеге командировочныйле тёленмегенлерин уллу кемчиликге санагъанды. Ахча не оргтехникагъа, не башха жумушлагъа берилмейди. Быллай болумлада сейир газет чыгъаргъан бек къыйынды, дегенди.

Жыйылыу «тёгерек стол» халда баргъанды. Анда кёп башха проблемала да кётюрюлгендиле. КъМР-ни Парламентини Жаш тёлюю, жамауат биригиулени эм асламлы информация органланы ишлери жаны бла комитетни таматасы Татьяна Хажхожева ушакъ магъаналы болгъанын чертгенди, алай бир жолгъа битеу кемчиликлени кетериуню жолларын табаргъа къыйынды. Аны ючюн жууукъ заманда энтта жыйылып, аланы сюзерге кереклисин белгилегенди. Кенгеш КъМР-ни Парламентине, Правительствосуна, асламлы информация органланы таматаларына эсгертиуле къабыл этиу бла бошалгъанды.

ТИКАЛАНЫ Фатима.

Сюргюнлю сабийлик

Биринчи жай

Сюргюнде биринчи жаз башы уллугъа, гитчеге да шургулу, къайгъылы эди. Кесим тенглилени юсюнден айтсам а, биз жангы жерлеге, табийгъатха тамаша болуп къарай эдик. Артыкъсыз да Бахсан аузунда бийик таула арасында орналгъан элде ёсген сабийле, Къазахстанны чексиз-къыйырсыз тюзлеринде кёк жерге «тирелип» тургъанына къарап, бек сейирсиннгенбиз. Ал кезиуде биз къазахлы сабийле бла ойнаргъа къатларына барсакъ, къачхан эте эдиле. Ала, бизге узакъдан къарап, была къаллай адамладыла деп, къатыбызгъа келирге къоркъгъан этгендиле. Алай артдан артха уа шуёхла болгъан эдик.

Ол кезиуде 8-10-жыллыкъ жашланы бек уллу ауаралары салам, къаура отун этген болгъанды. Агъачлы тау ауузладан кёчюрюлген халкъны уллусуна, гитчесине да ол бек къыйын кёрюннгенди.

Эл, жер бла бираз шагъырей болгъандан сора уа, узагъыракъ барып, къамишли къара суулада чабакъ тутууну къолгъа алдыкъ. Тот темир чюйню бюгюп, анга сенгирчге чанчып, суугъа атханынглай, билеклеча, сазанла тутула эдиле. Тау суулада форель чабакъгъа юйреннгенденми эди да, сазанланы ыспассыз этип, аланы аш-азыкъгъа хайырланыргъа арсар бола эдиле атала-анала.

Бир жол а, сазанладан сора да, башха тюрлю таякълача, тёгерек чабакъла тутуп келе тургъаныбызлай, къартладан бирлери - Сейит - аланы кёрюп, кимине мыйыкълы, башхасына жилян чабакъла деп, атдырды да къойду. Андан сора ол жумушубуз къалды.

Кюнлени биринде, жаз келип, нартюх бахчала ёсгенде, аланы ичлеринде нашалагъа ушагъан гитче «хууанчыкъла» табып, суу бойнунда аланы татлыкъсынып ашагъанлай, кёбюбюзню башлары тёгерек айланып, ауузларындан кёмюкле келип, ойсурадыла. Сауларыбыз, юйге чабып барып, ишни болушун ангылатдыкъ. Абаданла къоншу къазакълагъа, былай болгъанды дегенлей, ишни болушун ангыладыла, уллу чын аякъгъа айран къуюп, муну алагъа ичиригиз деп, бердиле. Жерде сойланып сандыракъ эте тургъанлагъа аны ичирип, эс жыйдырдыла. Биз ашагъан затлагъа къазахлыла ит къауунла дей кёре эдим. Андан сора танымагъан жерибизде ханслагъа, тамырлагъа жудайыуну къойдукъ. Биздеча, жаз башында мант, гюрхолу, мандалакъ, балдыргъан, тойча деген затлагъа ушагъанла болгъанлыкъгъа, аланы ашаргъа жарамагъанына тюшюндюк.

Жангы жерле бла алай шагъырейлене, жайгъа жетдик. Аны уа башха тюрлю къыйынлыкълары башландыла. Элде аягъы тюбюнден жел чыкъгъан адам болуп, барысын да бал туз чюгюндюр бахчаланы тёгереклери бла индекле къазаргъа сюрдюле.

Аны алай этилгени чюгюндюрню жангы чыкъгъан чапыракъларын ашаучу гитче къамажакъладан къоруулар ючюн эди. Теренлиги 50 сантиметр, эни 40 сантиметр болгъан индекни къазаргъа деп кюннге абаданлагъа 30-шар метр, 10-12-жыллыкъ сабийлеге 10-шар метр жер тохташдыргъан эдиле.

Быллай ауур иш ючюн тюш кезиуде ат жау салыннган ийисли билямукъдан бир чёмюч бергендиле. Сау кюнню къаты жерни къазып, ахырыбызгъа жетгенден, арыгъаныбыздан ингирде юйге кючден жетгенбиз. Юйде да ашазыкъ къытлыкъ уллуну, гитчени да борбайларын къыркъып, экинчи кюн ишлеп аллыкъ билямукъну ашыгъып сакълагъанбыз.

Аллай адыргы, амалсыз жашау башха къыйынлыкъла туудура башладыла. Безгек ауруу уллуну, гитчени да дырын этип салды. Бу кюйсюз ауруугъа къажау кюреширча дарман табылмады. Биз жашагъан Экинчи Кенгеш элде медицина деген затны киши билмей эди. Ауругъанла кёпден-кёп бола бардыла. Алгъа къагъанакъ сабийле бир бири ызындан къырылдыла. Ызы бла кезиу къартлагъа жетди.

Ол элге кёчгюнчюледен 40 юйюр тюшген эди. Кюз артына ёлген ёлдю, сау къалгъанла да башха жерлеге кёчюп кетип, 10-15 онгсуз юйюр, кетер жерлери болмай, алайда жашап къалдыла.

Бир абыннган минг сюрюнюр дегенлей, сюргюнню къыйынлыкълары алай кёп тюрлю эдиле, аланы айтып бошаргъа окъуна къолунгдан келлик тюйюлдю. Биринчиден, бу ишлеялыр деген жашланы, къызланы сайлап, узакъ жерлеге канал къаздырыргъа, Сибирьде агъач кесген жерге, темир, кёмюр шахталада ишлерге жибергендиле. Аланы кёбюсю уа ол жерледе къабыр юлюшлерин тапхандыла.

Мени эсимдеди Ботталаны Исхакъны тёрт жашы бирден Ата журт урушда душманнга къажау къанлы сермешледе къазауат эте тургъан кезиуде, ата-ананы жангыз таянчакълары – жашланы эгечлери Шамсаны - барса къайтмазча жерге – Узакъ Сибирьде агъач кесерге урунуу фронтха ашыргъанлары. Ол къаллай масхапсызлыкъ эди. Эки къарт да, жашларына, къызларына термиле, замансыз дуниядан кетдиле.

Аны ызындан а кёчгюнчюлеге дагъыда башха жарсыу башланды. 12-жыллыкъладан абаданланы ФЗУ-лагъа алып тебирегенде, кёп юйюрле жиляу-сыйыт эте эдиле. Нек десегиз сютден ауузу кюйген сууну юфгюрюп уртлай эди дегенлей, ала юйден кетгенледен кёпле артха къайтмагъанларын биле эдиле. Бир жыл биз жашагъан элде сютлю малчылыкъда ишлей тургъан тууарчы, бузоучу юч жашны бирден Карагандагъа алып кетдиле. Ала ызларына къайтмадыла. Аланы къадарлары жарсыулу эди.

Кёчгюнчю сабийлени жашауларында ёмюрледе унутулмазлыкъ дагъыда быллай шартны да эсге саллыгъым келеди. Жай будайы орулгъан сабанлада масакъ (жерге тюшюп къалгъан будай башла) жыяргъа сабийлени арба бла узакъгъа элте эдиле. Сау кюнню къапчыкълагъа жыйгъан масакъны элтип ындыргъа тёкдюре эдиле. Андан сора да, кёбюбюз, юйлерибизни амалсызлыкъларын ангылап, къоюнларыбызгъа, хуржунларыбызгъа, бучхакъларыбызгъа букъдургъан будай башланы къармап сыйыргъандыла. Биреу амалсыз, биреу иймансыз деп аллайла ючюн айтылгъан болур, баям.

1944 жылны жаз башы, жайы да мени эсимде алай къалгъандыла. Бир зат да унутулмайды.

ТЕММОЛАНЫ Мухадин.

Адамлыкъ

Гыржын туурам

Тахир бла Кюнжаякъ бир юйюр къурап, сабий-балий къоллу да болгъунчу, кёчгюнчюлюк жетип, аланы Орта Азияны къызыудан адам тёзюп болмазча къум тюзлерине атдыла. Тахир уруш отуна кирмеген эди. Бар эди аны сылтауу да: бир аягъы башхасындан къысхаракъ эди туугъанында окъуна.

Кюнжаякъ болумну ангылай эди. Тёгерекде-башда халкъ ачдан бла къызыудан къырыла тургъан заманда ол а, акъсакъ болса да, эри бла, къарнында да «тыпырдап» башлагъан сабийи.

- Я, Уллу Аллах! Санга оноу этип айтмайма, алай бу замансыз заманда не жарсытдынг бу харип жанны. Мен, кесим ачдан ёле тургъан, анга сют болдуралырмамы? Мен ёлюп къалсам а, ким къарар анга, сёзюм ауур бармасын санга, Уллу Аллах! – деучю эди бирде.

Кюнжаякъны ауурлугъу ючюн деп ишге сюрмейми къоярыкъ эдиле? Халкъдан бирича, жюрюйдю бек къыйын ишге – мамукъ жыяргъа. Иши – сау кюн, ашаргъа уа – хазна зат жокъ. Кюн узуну ишлеген адамгъа эки жюз бла жарым грамм гыржын бере эдиле. Ишге чыгъалмай къалгъаннга уа – жукъ да угъай.

Ол себепден не къарыусуз да, аягъы юсюне туралгъан, ишден къалмаучу эди. Да не, ашы болмагъан адам, зат да ишлемей, жатханлай турса да, ёллюкдю, ашы болгъан а, не къыйын ишде ишлесе да, ёллюк тюйюлдю, къыйналса да, жанын сакъларыкъды. Тахир, не десенг да, эр кишиди. Ол, эки жюз бла жарым граммдан сора да, къабарыкъ мажара эди. Сабий табаргъа деп тургъан юй бийчесин ачдан къыйнамазгъа кюреше эди.

Болсада хата сунмай тургъанлай келиучюдю. Мында да алай болду. Орта Азияны къуу тюзлеринде суу жокъ. Ары узакъдан илипинле къазып келтире эдиле. Жер къазаргъа уа ол къыяма жыллада экскаваторламы бар эдиле? Адамла кюрекле, ылытхынла бла къазадыла.

Ол ишге киши табылыннганны сюре эдиле да, Тахир да ары алынды. Мында аш элден эсе ышыгъыракъ эди: адам башындан беш жюз грамм ётмек бериле эди. Алай кюн узуну жер къазып тургъан кишиге ол кёпмю эди?!

Илипин къазгъанланы юс кийимлерин айдан эки кере юйлерине элтип, жуудуруп къайтара эдиле. Ол ишни толтуруп тургъан ат арбачы бар эди. Ишчилени юйлерине уа арталлыда жибермегендиле. Тилеп да кюрешди Тахир комендантдан: «Юйге жетип къайтайым, къатынымы сабий табар заманы жетип турады», - деп. Алай унамады огъурсуз, хатерсиз, ташжюрек комендант.

Элден келген арбачы уа айтды жашха: «Кюнжаякъ ачдан бек къыйналады», - деп. Ол кюнден сора Тахирни не кече жукъусу, не кюндюз тынчлыгъы болмады. Берген ётмеклерини жартысын ашап, къалгъанчыгъын а букъдуруп турду да, кесини кийимлерини ичине салып, чулгъап, арбачыдан жиберди юйюне.

Ол кюнледе Кюнжаякъ, ишге да баралмай, ачдан бек къыйналып тура эди. Арбачы тиширыуну къолуна да эрини кийимлерин берди: «Жууп, тамбла эрттенликге хазыр эт. Мен эртте чыгъарыкъма жолгъа», - деп къатлады.

Кюнжаякъ чулгъамны алып тешди да, кийимлени жууаргъа башлады. Сейир-тамашагъа къалды, кийимлени ортасында гыржын туурамны кёргенде. Тахирни сыфаты, кёзлери, ауазы кёз аллына келип, тансыкълыгъын андан да бек къозгъадыла.

Кийимлени терк окъуна жууду, кюнде къурутду да, чулгъап, эрттен бла арбачыгъа берирге хазырлады. Эри жиберген алтындан да багъалы саугъаны - гыржын туурамны - ашамады. Былай ойлады: «Мен мында къыйналсам да, ачдан ёлмем, Тахир а жер къазады, гыржын анга бек керекди, менден эсе». Ол акъыл бла эри жиберген гыржын туурамны быстырла чулгъамны ортасына букъдуруп, артха, эрине жиберди.

АДИЛулу Т.
Огъары Малкъар эл.

Эсгериу

Сталинни къалаууруну таша хапары

Кёчгюнчюлюкню жыллары эсиме тюшселе, кеси башымдан ётген къыйынлыкъла кёз аллыма келип сюеледиле. Мен, 1952 жылда 7-жыллыкъ школну бошап, Алма-Атада кино алыргъа юйретген, окъутхан техникумгъа кирген эдим. Ол, ачлыкъдан сау къутулуп, жашауну ариулугъун сезе, кесибизни башха миллетлеге тенг этерге кюрешген заман эди.

Окъургъа онг болгъанын а мен бек уллу насыпха терген, битеу кючюмю анга салгъан эдим. Общежитде жашар жер бергенлерине да, несин айтаса, бек къууандым. Биргеме тургъан студентле бла келишиулю, ариу халда, низамлы эм тизгинли жашагъаныбыз ючюн окъуу юйню оноучулары бизни патефон бла саугъалагъанлары уа мени кёлюмю бютюнда бийикге кётюргенди.

Къарап-къарагъынчы 1953 жылны март айы да жетди. Бизге кёчгюнчюлюкню азабын сынатхан огъурсуз къырал къуллукъчу Сталин къыйын ауруйду деген хапар жайылгъанда, артдан келлик къадарыбызны юсюнден шургулу сагъыш эте, ким биледи, тажал дуниядан кетгени бла башыбызгъа эркинлик келирми деп да ышандыкъ. Алай радио уа, кече-кюн да тохтамай, бачаманы саулугъу осал болгъанын айтып, халкъны жюрегин талайды.

Аман хапар бир жайылса, аны ахыры иги бла бошалмаучусу хакъды. Сталинни ичер сууу да кёп бармай бошалды. Къырал саулай бушуу этип, тёгерекде къара байракъла тагъылдыла. Не ишек барды, аны ёлгенине таза жюреклеринден кюйгенле, кёзбаугъа «жилямукъла» тёкгенле да бар эдиле.

Ол кюн, окъуу юйню устазларын, окъуучуларын да жыйып, бушуулу митинг бардырдыла. Анда уа И.В. Сталинни адамлыгъыны, игилигини, халкъгъа насыплы жашау къурагъаныны юсюнден махтау сёзле айтып сёлешгенлени санап саны жокъ эди. Адамла уа сагъатла бла аягъы юслеринде сюелдиле. Ингир бола, митингни бардыргъан тиширыу - аты Тамара эди, тукъумун унутханма, жыйылгъанлагъа къарап: «Манга кимни сорууу барды», - деп сорду.

Мен, ичимден Сталиннге къажаулугъум бар эсе да, алайда туруп, кеси оюмуму айталмадым. Башха студентледен да хазна киши сёз тилемегенди. Алай Тамара уа, сёлешиуюн андан ары бардыра, бачаманы дуниядан кетгени битеу дунияны уруннганларын ёмюрледе унутулмазлыкъ бушуу болгъанын эсге салды.

Къыралда жарсыу да бираз сел болду, жашау алгъыннгы халында бара тебиреди. Болсада жаш тёлю, бир биринден къоркъмай, оюмларын бир бирине ачыкъ айта башлады. Кёчгюнчюлени бек ачыулулары уа, бир бирлери бла къуш-муш эте, къаргъышыбыз нечик къабыл болду деп, кёл кенгдире эдиле.

Апрель айны ал кюнлеринден биринде биз жашагъан отоуну эшиги къагъылады. Ачып къарасакъ, техникумну директору Павловский бир къауум нёгери бла кирип келди. Аланы биргелерине уа бизни тенгли жаш адам да барды. Васильевич, тёгерекге-башха къарап, биргесине келгенлеге былай айтды: «Кёресиз да, бу отоу тазады, тизгинлиди. Мында жашагъан студентле окъууда да юлгюлюдюле. Сиз келтирген жаш была бла жашасын, анга мында хар не жаны бла да болушлукъ этилликди. Была барысы да жарашыулуладыла. Отоугъа уа ма бу бёкем санлы жаш таматалыкъ этеди. Ол Аттаев Анатолийди...»

Келгенлени арасында бир уллу чыны болгъан адам да бар эди. Директорну айтхан сёзлерине ол ыразы болгъанын билдирди. Ала экиси да тышына чыгъар-чыкъмаз техникумну совхозу бизни бла бирге турлукъгъа ундуругъуна жангы тёшек, жастыкъ, жууургъан келтирип салды, кеси къолу бла жерни жарашдырып, аны къатына келтирип: «Ма ундуругъунг, жолда арып келгенсе, тынчай», - деп, ашыгъышлы кетди.

Олсагъатдан къонакъны къатына барып, саламлашып, отоуда жашарыкъла бла танышдырдым, аны атын да сордум.

Атталаны Анатолий (онг жанында олтургъанланы биринчиси) бла окъугъан жашланы къауму. Сурат 1952 жылда Алма-Атада алыннганды.

- Мени атым Викторду, тукъумум а Поляковду, - деп, къолун манга узатды.

Субай санлы, ариу бет сыфаты болгъан жашны, къалай эсе да, бир уллу жюрек жарсыуу болгъаны эслене эди. Андан болур эди бизни айтханыбызгъа тынгылагъанча кёрюннгенликге, магъана бермегени. Биринчи кюн жолдан арып келгенден болур аны быллай халы деп турдукъ.

Алай экинчи, ючюнчю кюнледе да аны мудахлыгъы кетмеди. Окъуугъа да кёл салмайды. Бир жол а Викторну дерсде кёрмей, общежитге келеме. Къарасам, ол а, кеси жангыз ундурукъгъа олтуруп, жюрексинип жиляй тура эди. Мен анга: «Нек жиляйса, жюрегинги ким къыйнагъанды?» - деп сордум. Алай ол манга жууап къайтармады.

Жаш кюнден-кюннге аман дан-аман бола, азып, тозурап башлады. Дерслеге келгенни да къойду. Ашап, къарнын тойдурмай эди. Алай жашай келебиз да, Виктор дерсге келмеген эртенликде, бу къайры кетген болур деп, излей барама да, суу жагъада ташха олтуруп, жиляй тургъанын кёреме. Жууукъ барып, анга къарап, мени да кёлюм толады. Кеси кесими жапсарыргъа кюрешеме. Анга ачыуланырыгъым да келеди, болсада сезимлерими басып, аны бла ушакъ башлайма: «Виктор, сен эр кишисе, ариу сыфатынг, келбетинг, хайт деген заманынг. Адамгъа ол шартла бек багъалыдыла. Не сарнау салып тураса. Окъургъа къыйын эсе, биз да болушайыкъ...»

Ол заманда Виктор, жилягъанын къоюп, былай айтды:

- Алай эсе, шуёхум, манга да бир тынгыла. Мен жюрек къыйынлыгъымы кишиге айтыргъа эркин тюйюлме. Кремльни сакълагъан аскерде къуллукъ эте эдим. Анда кёргеними, эшитгеними, билгеними бир кишиге да ёлгюнчю айтмазгъа къол салдыргъандыла. Сен ышаннгылы тенгимсе, мен айтханны ичингде тутаргъа сёз берсенг, къаргъансанг, жюрегими санга ачайым...

Анга жаным бютюнда бек ауруду. Ёмюрде бир жаннга айтмазгъа сёз бердим, ант да этдим. Алай андан бери заман тюрленнгенди. Ара басмада, телевиденияда да ол кезиуню юсюнден чач тюклеринг ёрге сюелирча шартла айтылгъанлай турадыла. Бюгюн мен да Викторну манга айтхан хапары бла газет окъуучуланы шагъырей этейим.

Аны сёзлерин тюрлендирмей жазама:

- Мени 1951 жылны ахырында бёлюмге алгъандыла. Кёп турмай Кремльни сакълагъан бёлюмге къошдула. Жылгъа жууукъ заманны ичинде анда къуллукъ этдим. Ол кезиуде дунияда менден насыплы жан болмаз деп келе эди кёлюме. Кертиси бла да, алай сунарча эди ишибиз, жашау халыбыз. Бек ариу кёрюп, билмегенинги юйретип, тюз жолгъа салгъанлай турдула. Андан болур эди, аланы ишлерине, сёзлерине асыры ийнаннгандан, керек болса, ала ючюн жанымы берип къояргъа хазыр эдим. Ала манга адамлача угъай, файгъамбарлача кёрюндюле.

Бир ауукъ замандан Кремльни сакълагъан аскерчиледен сайлап, 3-4 жашны Сталин жашагъан юйге къалауургъа салдыла. Мен да аладан бирлери эдим. Ол халда къуллукъ эте тургъаныбызлай, Сталинни ёлгенини юсюнден хапар жайыла башлады.

Ол заманда къулагъыбызгъа анга адам зараны жетген болур деген кюйсюз сёз чалишди. Биз, къалауурла уа, бир-бирибизге, ол алай эсе, бизни былайда сюелгенибизни не магъанасы бар эди, аны ючюн жанларыбызны да аярыкъ тюйюлбюз деп тура эдик да, алай нек эталмадыкъ деп, кеси кесибизге тырман этдик.

- Тохтачы, Виктор, Сталин ауруп ёлгенди деп радио сау ыйыкъны айтып тургъан эди да?!

- Битеу Совет Союзну жамауаты да алай суннганды. Сталин ол хапар жайылырны аллында аурукъсунуп тургъанын кесибиз кёрюп тургъанбыз. Ол дачагъа чыгъып, айлана келип, бизни бла саламлашып, кеси халибизни, юйюрлерибизде жашау болумну да соруп кетиучю эди. Ол кюн да алай этип, саламлашып айырылды...

Сталинни кесини эркинлиги болмай, анга, сабийлеринден бла Кремльни комендантындан башха, бир адамны да жибермей эдик. Бачама аурукъсуннган кюнледе уа Хрущёв, Берия, Маленков, бизге да тырман этип, терк-терк келип башлагъан эдиле. Аны алайлыгъын Кремльни комендантына айтабыз. Ол ишни болумун бизден эсе иги билгенди. Бизге уа былай айтды: «Сиз тыш адамланы къоймагъыз, ала кеси ичлеринде не этгенлерин биледиле, хапарны аз этигиз...»

Кёп турмай бизни сакълаурдан кетерип, башха адамла келтирдиле. Ала уа, башларына бош болуп, дачаны ичинде, сюйгенлерича, айлана эдиле. Мен, алагъа кёрюнмей, Сталин жатхан отоугъа бардым. Ол а ёлюп. Ызыма терк айландым. Бу жиляу да ол заманда къадалгъанды манга. Бачаманы шапасы бизге аш келтиргенде, жилягъан да этип, анга от берип ёлтюргенлерин шыбырдап айтды. Аны палахы кесине да жетеригин ангылап, бизни да бу затда тазалай къоймазла, деди.

Ол кезиуде бизни адамлагъа тюбетмей он кюн тутдула. Ол заманда дунияда не бола тургъанындан хапарыбыз жокъ эди. Андан сора уа бизни, аскерден эркин этип, бирем-бирем ары-бери чачдыла. Мени да сизге дери ол кюн сен кёрген полковник ашырып келгенди. Бизни чачардан алгъа уа, къолларыбызгъа къагъытла тутдурдула, къол салып къайтарырыбызны изледиле. Алада уа Кремльни тасхасын жаймазлыбызны эм дагъыда башха затланы эсгертгендиле. Биз да алагъа къол салып, артха къайтаргъанбыз.

Энди мени жашаугъа бир тюрлю ийнаныулугъум, сейирим да къалмагъанды, муратларым тас болгъандыла, жюрегим сууп, бузгъа айланнганды, жашарыгъым окъуна келмейди. Ёлеме деп да къоркъмайма. Жангыз да атама бла анама жарсыйма...

Ол хапарны эшитгенден сора Викторну кёзюне ышанлап къарайма да, сен да мен айтхан шартлагъа бир къулакъ салчы, дейме. Ол, кёз жашларын къол аязы бла сюртюп, манга эсин бёледи.

- Иги жаш, дейме, сен файгъамбаргъа санагъан, толу жюрегинг бла ийнаннган, багъалы кёрген бачама бир тюрлю хаталары болмагъан, Ата журтха жанлары-къанлары бла къуллукъ этген халкъланы ёмюрледен бери жашап келген жерлеринден зор бла кёчюрюп, къартланы, сабийлени Къазахстанны, Орта Азияны къум аулакъларына тёкгенди. Кёплени ачдан, сууукъдан къыргъанды. Ажымлы ёлгенлеге киши жилямагъанды, жарсымагъанды. Сен а аллай кюйсюз адамгъа жилягъанлай тураса.

Виктор, сен манга айтхан сёзлени уа мен бир заманда кишиге билдирмем, сен манга толу ийнан дегенимде, ол, манга ыразылыгъын билдирип, къолуму къаты къысып, къучакълады. Сора ушакъны андан ары бардыра, былай деди:

- Анатолий, мен сени халкъынга жетген къыйынлыкъны ангыладым. Мындан арысында жашаугъа башха тюрлю къараргъа юйренирге кереклисине да тюшюндюм. Кеси кесими тюзетирге къарыуум жетер. Сен а жюрегимден уллу ташны чыгъарып, атаргъа болушдунг, сау бол...

Ол кюнден сора жаш дерслеге кёл салып хазырланды, кёлю да жарыды. Алай бла биринчи курсну жетишимли бошады. Хар ким жай солуулада юйлерине кетдиле. Кюз артында экинчи курсха окъуугъа тансыкъ болуп келдик. Виктор къайтмады. Аны соргъан, сурагъан да болмады...

АТТАЛАНЫ Анатолий.

Тенгими юсюнден

Халал кёллю Ибрагим

Ибрагим кёчгюнчюлюкде, бери къайтханлы да жашагъан элинде къоншуларына, эллилерине болушургъа бек сакъ, кимге да ариу айтыргъа, не зат бла да болушургъа къолундан келген, халал кёллю, лакъырдачы, жарашыулу, эси кёп затлагъа жетген жамауат адам эди. Къарыулу, ишни сюйген, тюзлюкню дайым жакъчысы болгъанлай ашырды ол жашауун.

Сюргюнде бир элде тургъанбыз, мында да Мухолда жашагъанбыз. Аны ол къыйын кезиуде этген ишлерин кеси сауда эсгералмагъанма да, кесими гюняхлы сунуп турама.

Халкъыбыз кёчюрюлген заманда анга 15-16 жыл бола эди. Биз Къазахстанда «Къызыл будай» атлы колхозда 13 таулу юйюр бола эдик. Ибрагимге бара-баргъанлай къойчулукъ ишни бередиле. Сыздыкъ деп къазахлы киши тамата, ол а аны оноуунда.

Бир жылдан мени да алагъа нёгер этедиле. Кюндюз кюн исси болгъанлай, къойла, адам тиймегенлей окъуна, кёлгю жанына келип, ингир алагъа дери бытхын этгенлей, биргге басыннганлай туруучу эдиле. Алайда Ибрагим къойланы сууп башлай эди.

Тёрт-беш шешаны толтуруп, кёл къыйырында къамишледе суугъа салып, ингирде уа артмагъы бла элге элтип, ачдан къыйналып тургъан юйюрлеге юлеше эди. Мени да ол ишге юйретеди. Экибиз ингир сайын тогъуз-он шеша сютню къарыусуз юйюрлеге бериучю эдик. Бирде уа къой союп, аны да юлешиучю эди.

Ол Мухолда алты классны бошагъан эди. Билимни магъанасын ангылай, къойла тоюп жатсала, китапны къолуна алыр эди. Окъууну аллай бир сюе эди.

Алай ишлей,жашай турдукъ. Мен МТС-ге кёчеме. Юйдегили да болдукъ. Бир кюн конторгъа барама. Аны арт жанында комендантыбыз Улянченко Сергей, бауурундан кырдыкга жатханлай, къатында юч таулу жаш, Ибрагим да аланы ичлеринде, хапар айта. «Жашла, мени районда НКВД-гъа алгъандыла. Орнума аман адам келликди. Соруусуз элден тышына бара турмагъыз, Белошапкин аны унамаз. Бир затдан уяллыкъ адам тюйюлдю», - деди.

Керти окъуна, жангы адам келе-келгенлей адамланы комендатурагъа чакъырып башлады. Аны кёрген: «Кет-,аурунг, муну бетинде бир тюрлю адам нюрю жокъду, бу къаллай къутсуз адамды», - деп, бюсюремей эдиле.

Бир жол мен МТС-ден юйге келеме да, Ибрагимлагъа барама. Ноябрьни аслам жарымы кетген къыш кезиу эди. Тенгим юйде жокъ. Анасы бла эгечи гузаба эте, эки келин бла къарындашы да аланы жарсыуларына тынгылап тура эдиле.

-Не болгъанды?

-Ибрагим киеу къарындашы жашагъан Гордеевкагъа тюнене эрттенликде ат чана бла кетген эди да, келмей турады,-деди эгечи.

-Да, бир жумуш чыгъып, келалмай къалгъан болур. Къаугъа этмегиз,келир,-деп, анасына къарап айтдым.

Эрттен бла Ибрагимни къайынлары жашагъан элден кичи къайыны келди. «Тюнене ингирде Эгеубай тутмакъда къарындашын кёре баргъанда, Ибрагимни тюрме отоугъа беклей тургъанларын кёргенин айтып келгенди»,-деп, бизге хапар билдирди.

Мен комендантха халны билирге барама. Ол жокъ эди. Болушлукъчусу Спрагин, башын да иги кётюрмей, жазгъанын да къоймай:

-Эркинликсиз Гордеевкагъа баргъаны ючюн Андрей Васильевич район арагъа алып кетгенди.

-Кеси уа къайдады?

-Анда дежурналыкъ этеди.

Ибрагим эки кюнню бла эки кечени ашырды юйюне келмей. Ючюнчю кюн, район арагъа барып, аны халын сорайым деп, кийинип, орамгъа чыкъсам, ол юйлерине келе тургъанын кёрдюм. Чаба барып, къучагъыма жыйдым да: «Бу жол а мени оздунг, мен билмеген ишни кёрюп, таныш»,-деп, кюлюп айтдым.

- Билесе да, Темуккуланы Мукайны юйю элни бек къыйырында болгъанын? Андан да эки жюз метр Гордеевка жанына барсам, келир жолуму сакълап тургъан Белошапкиннге тюбеп къалдым,-деди Ибрагим.

- Тохта-тохта, сени ары кетгенинги адам айтмагъан эсе, бу къайдан билип баргъанды келир жолунгу?

- Мен ийнанмай тургъанма арабызда тилчиле бардыла дегеннге.

- Сен эркинликсиз юч къычырымдан ары баргъаннга 10 сом тазир тёлерге деп, Молотов къол салгъан буйрукъну кёргенмисе? - деп сорама.

- Энди орамдан юйге кирейик да,анда хапар айтайыкъ, - деп, отоугъа кирдик.

- Айхай,аны мен биле эдим, - деп бардырды андан ары сёзюн мени тенгим. - Тёлейим, дегенде: «Угъай, сен анда кече къалып келесе, 30 сом тёлериксе, алай этмесенг, беш кюннге тутарыкъма», - деди Белошапкин.

-Сен закон бла ишле,-дейме.

-Законну сенми юйретириксе манга. Алай эсе, бар да, атымы жек,-деди.

-Мен сени атчынг къачан болгъанма? Керек эсе, жек,-дедим.

Ол ачыуланып турду, атын жекди да, мени район арагъа элтди. Бардыкъ НКВД-гъа. Коридорда милициячыгъа: «Муну камерагъа бекле», - деди. Ол мени къатыма келгинчи, эшиклени жазыуларына къарайма. Биринде Милицияны башчысы Сизницев, деп окъудум. Къалауур манга жетип: «Бел бауунгу теш. Хуржунларынгда болгъан затларынгы бери чыгъар», - деп буюрду.

- Мен санга бир затымы да берлик тюйюлме. Бери кирирге керекме, - деп, начальникни эшигин кёргюздюм. Айтханымы эшитмегенча этип, манга жууукъ келе башлады. Милициячы Белошапкинни чакъырды. Анга да: «Мен бери кирмей, санга да бир затымы берлик тюйюлме»,-деп тохтадым. Ол,отоугъа кирди да, бир кесекден эшикни ачып: «Кел»,-деди.

Бир ушагъыулу,келбетли, уллу быдырыракъ кишини кёрюп, саламлашдым.

-Белошапкин сени бери нек келтиргенди?-деп сорду.

-Мен Гордеевкагъа барып къайтыргъа эркинлик бер деп, анга юч кере тилек къагъыт жазгъанма. Аланы жыртып,атып тургъанды. Тёртюнчю кере уа жазмай баргъанма ары.

-Барын да ётюрюк айтады. Бир кере да тилемегенди,-деди Белошапкин.

-Буйрукъну бузгъаным ючюн тазир тёлейим,дегенимде, ол а менден 60 сом изледи. Ахчанг жокъ эсе уа, ёнкюч ал да, тюкенде къызчыгъыма жарарча жашил пальточукъ барды да, аны, бир литр аракъы да алып, юйюме келтир, - деди. Мен ёнкючге кираллыкъ тюйюлме,дегенимде уа: «Бир къойну союп келтир, ичгини уа кесим мажарырма»,- деди. Аны да унамадым: «Ол къырал ырысхыды»,-деп,чорт кесдим. Ма андан сора бери келтирди, мени тюрмеге салыргъа.

Милицияны таматасы,Белошапкиннге айланып: «Санга тарыгъыула асыры кёп келедиле, закон бла ишлей эсенг,ишле,ишлемей эсенг, энтта тарыгъыу келгенлей, пагонларынгы жыртып алып, сени олтуртурма тюрмеде»,-деди.

Манга уа: «Муну законсуз ишлегенини юсюнден къагъыт жазып, манга жибермегенинг ючюн мен тутама сени беш кюннге. Экинчи акъыллы болурса», - деди.

АТАБИЙЛАНЫ Магомет.
Огъары Малкъар эл.

Къара кюнле

Поэмадан юзюк

НКВД къаты къуруп
тирменин,
Умур эте таш тюбюне
тюшгенин,
Ачытмады адамны къуру
кесин,
Бир илинсе - эзгенди
юйдегисин!

Аны билген, сугъармы
башын отха?
Къалай этсин? Не жетеди
солдатха?
Къаты къагъып ачдырсала
эшикни,
Къармай элле эринмей хар
тешикни.

Заман бермей хапчукларын
жыяргъа,
Унамайын аурутъанны
аяргъа,
Аскер толтурмайын борч
ишин,
Тамамлайды ёмюрлеге
бедишин.

Онгсузуракъ атласала бек
къартла,
Сыртларындан тюрте элде
солдатла.
Аналагъа болушмады
сарын да,
Машиналагъа жюкледиле
барын да.

Итлерибиз къалдыла
улуй-юре,
Ач малла да бауларында
ёкюре...
Жел урады Малкъарны
жерлерине,
Сарнагъанча, чачылгъан
эллерине.

Кимге къалды миллетни
ырысхысы?
Ким жутланды? Ненча болур
багъасы?
Къаллай бирди юйлени,
малны саны?
Къаргъалача, кимле
къапдыла аны?

Ангыламай бара элле
жарлыла;
«Сталин билсе - тюз этер» -
деп жангыла.
Таулу миллет харамлыкъны
билмеди,
Эсине аман акъыл
келмеди.

ГЕККИЛАНЫ Зейтун.

Унутулмазлыкъ жолоучулукъ

Тюзсюзлюкню ауазы

Уллу Ата журт уруш башланнганлы ючюнчю жыл бара эди, мен ол зманда, баям, 6-чы классха бара эдим. 8-чи мартда биз, бир къауум жаш болуп, агъачха къалияр жыяргъа атландыкъ. Шалушкадан тау таба бир бла жарым къычырым баргъанлай, суудан ётюп, агъачха кирген жерде табийгъат алай аламатды, къарап турлугъунг келеди.

Жанкъозла тёгерекге кёксюл жабыу болуп жайылгъандыла. Къауданны ичинден жашил кырдыкла чыгъа башлагъандыла. Алайдан узакъ болмай, агъач талагъа чыкъгъанлай а, къалиярла, сабан болуп, тёгерекни сарымсах ийисге алдырып тура эдиле.

Къалияр жыйып бошагъанлай, алайда тёбе башына чыгъып, тёгерекде къудуретни ариулугъуна тамаша болуп къарай башладыкъ. Алайдан а кеси элибиз, Нальчик, Биринчи Чегем, Яникой, Каменка, къол аяздача, кёрюнедиле. Жашладан бирлери, Яникой таба къарап: «Эй, ары бир къарачыгъыз, ол къадар машинагъа!» - деп къычырды. Автомашинала уа бизни эл таба келедиле.

- Келигиз, теркирек жетейик, алайда, не эсе да, бир сейир ишле бола турадыла, - деди башха тенгибиз.

Алайдан тебиреп, кеси элибизге жетгинчи, солууубузну алмай, чапханлай келдик. Биз ара орамгъа жетерге аскер автомашинала, алайдан озуп, Нальчик таба бара эдиле. Орамны эки жаны уа адамдан толу. Аладан алгъаракъгъа атлап, къарт киши тёгерекге эшитдирип:

- Малкъарлыланы кёчюрюп барадыла! – деп къычырды.

Бек алда баргъан автомашинаны кюбюрюнде бир къауум тиширыу кёрюнеди. Аланы араларындан башларын къаратып баргъан сабийле эсленедиле. Автомашинаны къабыргъасына таянып баргъан къарт киши бизге мудах къарады. Абаданла, гитчеле да, къалай эсе да, бир тюрлю буюкъгъанла, жунчугъанла. Акъсакъал кишини кёз жашлары бетин журууп, чепгенине тамдыла. Ол кюн биринчи кере кёрдюм эр кишини жилягъанын.

... Малкъарлыла кёчюрюлдюле, кетдиле. Жай да келди. Жашла, келишип, Чегем аузуна барыргъа, чучхурланы кёрюрге жол кёл алдыкъ. Шалушкадан чыгъып, агъач ичи бла бери кетип, Лячинкъая тийресинде Чегем сууну кюнлюм жанына агъырыкъ кёпюр бла ётдюк. Чегем тарыны табийгъатыны ариулугъуна сейирсине, сюйюне, кетип барабыз.

Иги арыгъан да этип, Тёбен Чегемге жетдик. Аны ара орамы бла келе тургъанлай, тюп болгъан элде бир уллу парий бизни аллыбызгъа келип сюелди. Аны, таулагъа къарап, ачы улугъаны чач тюклерибизни ёрге сюеди. Ол таууш бюгюн да къулагъыма, къыйынлыкъны, тюзсюзлюкню ышаны, ауазы болуп, эшитилгенлей турады.

Юйлени эшиклери, терезелери оюлуп, ырысхылары тоналып, тёгерекге шургу, къайгъы, бушуу жая эдиле. Аладан жюрегинге, къалай эсе да, бир сейирлик мудахлыкъ къоннганды. Алайдан теркирек къутулургъа, озаргъа кюрешип, терк-терк атлап, элден тышына чыкъдыкъ. Тёгерекде жан-жаныуар къымылдагъан жокъду.

Ингир ала Хушто-Сырт ёзеннге жетдик. Аны чаллыкълары, сериуюн аязда сюзюле, къарагъан кёзню къууандырадыла. Гокка хансла, бири биринден ариу болуп, ала кюйюзча, жерни юсюн жапхандыла. Былайда да, узакъда къая артына ташая баргъан иесиз жангыз тууардан башха, бир хайыуан, адам да жокъ эди.

Алай бизге элде уучу къарт Тут Кушхов тауда къош салып жашайды деп айтыуючулары эсибизге тюшдю. Баям, Хушто-Сыртда балаган аныкъы болур эди. Алай аны иесин а кёрмедик.

Кюн батып, тёгерек къарангы бет алгъанды. Баланнгга кирирге болмай, алай къая таба барып, бир дорбунда къалыргъа умут этдик. Асыры къоркъгъандан а, жюреклерибиз дып-дып этеди. Жаланда бизге тагъылып келген тау парийге базына эдик.

Танг атханлай, Чегем чучхурлагъа барыуну да къоюп, ызыбызгъа тебиредик. Тюп болгъан Тёбен Чегем элни къыйынлы къадарын экинчи кере да кёрмез ючюн, аны баш жанында, агъач ичи бла Ууазагъа тюшюп, юйге жыйылдыкъ. Ол кюннгю жолоучулугъубуз кёп заманнга жюрек къыйынлыкъ бере жашадыкъ.

Геннадий КОММОДОВ.

Кёз бла кёргенни шагъатлыкълары

Ауругъан жерден къол кетмез

Бизни Ош областъны Къара-Суу станциясында тёкдюле. Турабыз сакълап, колхозладан келген «алыучуланы». Хар таулу юйюр хапчукларыны къатларында сюелип, келгенле уа, къамичилери бла кёргюзте, айырадыла, ма быланы алабыз деп.

Барлыкъ элибизге кече ортасында жетдик. Бир къабыргъасы жарылып, ауаргъа хазыр, аллай эски юйню бёлюмюне къуйдула. Бизге дери мында малла тутхан эдиле да, сийдик ийис, кёзлерибизни къаматып, солургъа къарыу бермей эди. Эрттенликде къарасакъ, ол жарылгъан тешик кёк гургунладан бла уллу къурт-къамажакъладан толу. Олсагъатдан анабыз, топуракъ ийлеп, тешикни битеди, «юйню» ичин, тюбюн да сюртеди.

Экинчи эрттенликде уа колхозну председатели ат юсюнде ючюбюзню - тамата эгечим Азийни, мени, онеки жылы толмагъан Хауаны - аллында сюрюп, мамукъ бахчагъа чыгъарды. Ол кюнден башлап танг атхандан кюн батхынчы ишде болдукъ.

Шёндю таулу тиширыуладан бутлары аурумагъан хазна адам жокъду. Да, аны не сейири барды, кюн узуну, жылла бла тобугъунга дери суугъа кирип, мамукъгъа, пиринчге, чюгюндюрге суу салып айлансанг, балчыкъдан чыкъмай, къыш сууукълада жюк машиналаны башында чюгюндюрню заводлагъа ташысанг - аллай болумда ишлеген тиширыуланы санлары ауруулу болмай къаллыкъмы эди?

Ёлгенлерибизни асламысы ачдан, абери сатып алырча, къолларында бир шай ахчалары болмагъандан ёлгендиле. Быллай къолайсызла беш-алты айны ичинде тауусулгъан эдиле. Алагъа боллукъ болуп бошагъандан сора, хыликкя этгенча, Къыргъыз ССР-ни правительствосу 1944 жылда 19-чу декабрьде кёчгюнчюлени аш-азыкъ бла жалчытыуну юсюнден бегим чыгъарды. Аны ючюнчю бёлюмюнде ашарыкъ затланы бек къолайсызлагъа сатып берирге керекди деп айтылады. Адам башындан 100 грамм ун, 25 грамм жарма, 15 грамм хант туз, он жылы толмагъан сабийге уа 5 грамм бал туз.

Биринчи ёлюмле сабийледен башланнган эдиле, хауа жарашмагъандан бла суу амандан. Аланы ызындан абаданла, къан ётюп, тифден бла безгекден ауруп. Къабыр къазаргъа адам табылмай эди, къарыусузла кёпден. Алгъа къабырла, адетдеча, терен къазылгъан эселе, артда уа бош, тобукъгъа дери къазылып къала эдиле.

Анамы анасы, ынна, кичи эгечи Аминат эм аны бешжыллыкъ жашчыгъы Зейит, башха вагонлада келгенликге, ала да Къара-Суу районнга тюшген эдиле. Ол жыл окъуна, кюз артына жетмей, ынна ёледи да, Аминат а, Зейитни да алып, артха Къашхатаугъа къачып кетеди. Властьла аланы, тутмакъ вагоннга уруп, Къыргъызстаннга биягъы жерлерине къайтарадыла.

Ол а, къажымай, дагъыда къайтып барады Къашхатаугъа. Бу жол а, тохтамай эсенг дегенча, сабийин сыйырадыла, кесине уа сюд этип, юч жылгъа олтуртадыла. Артда уа Аминатха биз да къошулуп изледик, Зейитчикни табалмадыкъ. Ма алай бла айтхылы гёжеф-Гуталаны Рамазанны жашы Зейит - тас болду.

Сталиннге аны къылыкълары на тансыкъ болгъанла, таулула геноцидге тюшмегендиле, ала Орта Азиягъа бош алай, жубанырга жиберилгендиле дегенле, кеслерини тауукъ мыйычыкъларын къатдырып, кёчгюнчюлени тутмакълагъа тенглешдирген СССР-ни Баш Советини Президиумуну 26-чы ноябрьде 1948 жылда чыгъаргъан Указын эм аны бла байламлы: «Мен Баш Советни Указы бла шагъырейме, кёчюрюлген жеримден эркинликсиз ары-бери тайсам, 20 жылгъа каторгагъа иериклерин билеме», - деп алыннган расписканы окъусунла.

Кимге да белгилиди, битеу дунияны къыралларында жюрюген закон алайды - адамны терслигин-тюзлюгюн сюд бичеди, алайсыз аны тутаргъа, бютюнда каторгагъа иерге, бир органны да эркинлиги жокъду. Бизни къыралда уа, къаллай жорукъ этебиз деселе да, арсарлыкъ, тыйгъыч болмагъанды.

Насыпха, бу Указны артдаракъ чыгъаргъан эдиле ансы, быллай акъыл башларына 1944-1946 жыллада келсе эди, халкъыбыздан хазна адам урлукъгъа окъуна къалмазгъа боллукъ эди.

Аминат эрттенликден ингирге дери мамукъ бахчада ишлегени себепли кюндюз ынна Зейитге не худурчукъ, неда бир гитче къалашчыкъ бишириp болгъанды. Бири жаш къарыусуз, бири уа къарт къарыусуз болгъанларын сезип, баям, аладан да ач, къолайсыз онюч-онтёртжыллыкъ къыргъызлы жашчыкъла марап туруп, къалач бишгенден сора келип, аны сыйырып болгъандыла.

Бир жол а, ол къылыкъсызланы келе тургъанларын кёрюп, сау элни тойдуруучу, бир заманда да ачлыкъны сынамагъан, толу хазнаны жюрютюрге юйреннген ынна, къалачымы сыйырадыла, сабийим ач къалады деп, къоркъуп, отдан, къызыу кюлден чыгъарып, къалачны, букъдурургъа башха жер тапмай, къоюнуна сугъады.

Хыйлачыла болгъанны къармайдыла, тинтедиле, абери тапмай, ачыуланып кетедиле. Алай харип ынна уа, сабийими къабынын сыйыртмайма деп, къызыу къалач ёшюнюн кюйдюрюп, къол аязы тенгли хуппежин этгинчи тёзгенди алайда.

Баргъан жылыбызны къышында Гуппойланы Рамазанны жашы Махти бла мен, тирмен излеп, сау кюнню айланып, къайтдыкъ элибизге, ачдан онгсуз болуп. Колхозну башчысыны къабакъ эшиги ачылып, арбазда уа шапа къатын акъ къалачланы, тандырдан чыгъарып, билегини юсюне къалау этип, кийирди юйге. Махтини хар кёргеним сайын алайда айтханын эсиме тюшюреме: «Быллай къалачладан тойдум, мындан ары ашаялмайма дерча, аллай кюнюбюз боллукъ болурму?» - деген эди.

Хар ишни ёлчеми бир бирге тенглешдириу бла бичиле эсе, бизни болумубуздан эсе, чеченлилеге келген эди уллу къыйынлыкъ дерге боллукъду. Малкъарлыладан эки ыйыкъ алгъа кёчюрюлгенле бизни колхозда къыркъ тёрт юйюр бола эдиле. Августну аягъына аладан жаланда бир къумукълу къатын бла эки жашчыкъ, къарындашчыкъла къалдыла. Ала да, баям, анабызны хатеринден, кюн сайын бир затчыкъла къапдыра эди да, андан.

Чеченлилени насыпсызлыкълары эки сылтаудан къуралгъан эди. Биринчиси, кёчюрген кезиуде алагъа не аш, не хапчук алыргъа къоймагъан эдиле. Экинчи жаны бла уа, келген жерлеринде къыргъызлыланы тиллерин билмегенден.

Бир тилде сёлешиуню магъанасы чексизди, ол къарындашлыкъ байламлыкъгъа тартады, тамырыбыз бирди деген ниет адамны къайгъырыу борчха салады. Кёчгюнчюлюкде биз ол затны кёргенбиз, аны бла хайырланып, кесибизге ачылмазлыкъ жолланы, киритлени ачханбыз. Айхай, бютюнда ишни юсюнде кишилигибиз ючюн.

Быйыл халкъыбызгъа ол бушуулу кюн келгенли 66 жыл болады. Бир адамны ёмюрю. Заман, жылла, башха къайгъыла, жарсыула, тюрлениуле адамны башында н ол узакъ сыйытны унутдурургъа, бираз сыйдамларгъа, жууаргъа, мутхузуракъ этерге керек эдиле. Этмейдиле.

Жараны башы жабылгъанлыкъгъа, ирини ичинден кетмейди. Къурумайды. Бютюнда кёчгюнчюлюк бла байламлы, эндиге дери букъдурулуп тургъан къагъытла аз-аздан тышына чыгъа барадыла да, жарабызны жангыдан къозгъай турадыла. Аллай къагъытла окъулгъандан сора уа: «Нек? Не зат ючюн?» деген сорууладан бир жанына кеталмайса.

СССР-ни Правительствосунда бла Коммунист партияны Ара комитетинде баш къуллукъчуланы араларында, малкъар халкъны кёчюрюрге керекди деген оюмну юсюнде, ачыкъ даулаш болмагъан эсе да, энди табылгъан документлеге кёре, бир акъыллы уа тюйюл эдиле.

Нек? Къалай? 1944 жылда 4-чю мартда СССР-ни Халкъ комиссариатыны советинде, аны Союз комиссиясыны председатели Грищенко къол салып чыгъаргъан инструкция да, андан сора да, 1944 жылда 5-чи мартда Къоруулауну къырал комитетини председателини орунбасары Молотовну 5309-чу номерли буйругъунда да Къабарты-Малкъарда фашистле жанына аууп, алагъа къуллукъ этген сатхычладан къыркъ минг адамны юйюрлери бла бирге кёчюрюрге деп айтылады. Бу буйрукълада, энчи айырып, малкъар халкъны кёчюрюрге керекди деп бир сёз жокъду.

Алайды да, Уллу Аллах бизге кеси болушсун ансы, къайда бизге жюрек тынчлыкъ...

ЗОКАЛАНЫ Зейтун.

Библиотека иш

Китапха сейирни къозгъай

Алгъын библиотекагъа адамла китап алыргъа неда бир затны окъургъа, бюгюннгю литература чыгъармала бла шагъырейленирге келиучю эдиле. Энди уа анда ишни халы тюрленнгенди – заманнга бла жашаугъа, излемлеге кёре къуралады иш. Аны юсюнден ма былай айтады Элбрус районну Ара библиотека системасыны директору Татьяна Анатольевна Долженко:

- Арт жыллада библиотека жаланда информация ара болуп къалмай, адамла солурча жер болгъанды. Дагъыда биз окъуучуну китапха сейирин ёсдюрюрге кюрешебиз, нек дегенде телевидение бла компьютер технологияла адамланы кеслерине тартдыргъандыла. Аны себепли окъуучуну эсин кесине бёлюр ючюн кюрешеди хар ким да.

Озгъан жыл шахар библиотекагъа келгенлени саны 11 мингнге жууукълашханды, саулайда районда уа ала 67 минг болгъандыла. Окъуучулагъа берилген китапланы саны уа 170 мингнге жууукъду. Абаданланы саны азыракъ болгъанды, аны себепли аслам эсибизни сабийлеге бёлебиз – гитче сабийледен студентлеге дери. Сабийле библиотекагъа игирек жюрюрча биз тюрлю-тюрлю мероприятияла бардырабыз: тематикалы ингирле, конкурсла, викторинала, тюрлю-тюрлю оюнла, утренникле эм башха затла. Аны бла аланы бош заманлары уа сейирли ётерча этебиз.

Былтыр библиотекаланы ишлери ЮНЕСКО белгилеген – Гогольну жылы бла – аны чеклеринде бардырылгъанды. Айтхылыкъ жазыучуну 200-жыллыкъ юбилейине аталгъан мероприятияла да кёп санда къуралгъандыла.

2009 жыл бай эди белгили поэтлени бла жазыучуланы юбилейлери бла. Кёрмючле, поэзияны бла тарыхны сагъаты, литература-музыкалы композицияла Мечиланы Кязимни 150-жыллыгъына, Бекмурза Пачевни 155, Зумакъулланы Танзиляны 75 эм Инна Кашежеваны 65-жыллыкъларына аталып этилгендиле. Элбрус посёлканы библиотекасында уа «Ата журтну сагъаты», «Биз жерни къонакъларыбыз» эм «Саулукълу миллет – саулукълу къыралды» деген ат бла аллай ингирле бардырылгъандыла. Лашкутада да элбрусчуладан артха къалмагъандыла.

Аны айтханына кёре, библиотекала, район эм республикалы эришиулеге къатышып, КъМР-ни Культура министерствосуну дипломлары бла саугъаланнгандыла (Тырнауузну сабий библиотекасыны филиалы бла шахарны 3-чю номерли филиалы).

Къысхасы, дегенди ол андан ары, окъуучуларыны саны кёбейирча, ала не амалны да хайырланадыла. Китап фондха 3,272 жангы экземпляр къошулгъаны да, анга себеплик этеди. Школлада бла вузлада окъугъан жаш тёлюге къаллай литература керек эсе да, ма аллайны аладыла мында: энциклопедияла, классика, окъуу-справочный, художестволу, тарых магъаналы эм башхалары.

Ала районну хар библиотекасына да теппе-тенг юлешиннгендиле. Кертиди, Къабарты-Малкъарны жазыучуларыны китаплары алагъа бек аз санда тюшедиле. «Алай федеральный целевой программа быйыл жашауда бардырылып башларыкъды, аны себепли китап фондубуз андан ары кёбейиригине ийнанабыз. Жаланда бир жарсыуубуз: библиотекаланы асламысына техника эм керекли мебель жетишмейди, алагъа ремонт этилирге керекди. Район администрациясыны болушлугъу бла ол проблемаланы да тамамларбыз деп ышанабыз», - дейди ол.

Анатолий ТЕМИРОВ.
СУРАТДА: Татьяна Долженко.

Спорт

Энейланы Кязим - Россейни чемпиону

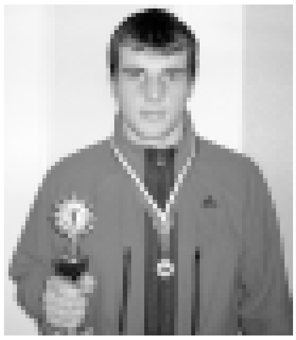

Кёп болмай Витязево шахарда жаш спортчуланы араларында боксдан Россейни биринчилиги болгъанды. Эришиулеге бизни республикабызны келечиси Энейланы Кязим да къатышханды. Ол рингге беш кере чыкъгъанды. Барында да хорлап, Россейни чемпиону болгъанды эмда спортну устасы деген атны алгъанды.

Онжети жыллары толгъан жаш адамлада быллай кёрюмдю болдургъанлагъа бек аз тюберге тюшеди, дейдиле билген адамла. Жайда Азербайджанны ара шахары Бакуда дунияны чемпионаты бардырыллыкъды да, Кязим да Россейни командасыны санында анга къатышырыкъды. Анда хорлагъанла уа жаш спортчуланы Сингапурда Олимпиада оюнларына барлыкъдыла. Кязим ол эришиуледе хорлам болдурур деп ышанабыз.

Эней улу Залим Керефовну къолунда жарау этеди.

ЭЛЕККУЛАНЫ Хасан.

Жангы бийикликлеге итиниулюк

Арт кезиуде Элбрус районда каратени юсюнден хапар баргъанда, къарындашла Тебуланы Мырза-Бекни бла Тау-Бекни атлары айтылмай къалмайды. Аланы тренерлери Евгений Могилевец билдиргеннге кёре, жашла фахмулуладыла, эринчекле тюйюлдюле, ала бизни ахшы кёрюмдюлери бла къууандыргъанлай турлукъдула.

Мырза-Бек Тау-Бекден бир жылгъа уллуду. Алай экинчисини школгъа барыр жыл саны келгинчи, таматагъа дагъыда бир жылны сабий садда кечинирге тюшгенди. Андан сора уа сау онбир жылны жашла бирге окъугъандыла.

Спортха уа аланы аналары Инга Анатольевна келтиргенди. Ол, жашлары саулукълу болурларын сюйюп, тутушууну секциясына береди. Алай бир кесекден жашла каратени сайлайдыла, аны бла кюрешип башлайдыла.

Тренер аланы итиниулюклерин эслейди эм жашланы тынгылы жарау этдиреди. Кёп да турмай ала ЮФО-ну эришиулеринде хорлап тебирейдиле. Тау-Бек Россейни биринчилигинде алчыланы санына къошулады. Мырза-Бек да озгъан жылда ЮФО-ну чемпионатында биринчи болгъанды эм дагъыда Россейни спортдан устасыны мардасын толтургъанды.

Къарындашла, жарау бирге этгенден сора да, эришиулеге да асламында бирге атланадыла. Ол а алагъа бек болушады. Эки кере уа жашлагъа финалда бир бирлери бла тюбеширге тюшгенди.

- Темир жолланы кубогу ючюн эришиуледе мен, гитчеча, биринчиликни Мырза-Бекге къойгъан эдим. Ол а артда манга ЮФО-ну биринчилигин къытар онг бергенди, - деп эсгереди Тау-Бек.

Бюгюнлюкде жашла Къабарты-Малкъар къырал эл мюлк академияны студентлеридиле. Окъуудан сора уа, Нальчикде окъугъан бирси тырнауузчу спортчулача, шаркъ единоборстволаны специализацияланнган залына жюрюйдюле. Анда ала каратеден дунияны чемпиону Аслан Губашиевде жарау этедиле. Аллай тренерлени къолларында Мырза-Бек бла Тау-Бек дунияны, Европаны эм Россейни да чемпионатларында хорларыкъларына ышанырга боллукъду.

А. ТАЛАЕВ.
СУРАТДА: Тебуланы Тау-Бек бла Мырза-Бек тренерлери Евгений Могилевец бла.
Суратны автор алгъанды.

Жангыз къартны ахыр тилеги

БОЛГЪАН ИШ

Сахадин юйюрю бла шахарда жашагъанлы иги кесек заман болады. Кёп хайыр келтирген бизнеси, эркин къолайы, аны себебинден а шуёхлары, нёгерлери да кёп. Къысха айтханда, асыл, тергеулю адамды. Элде уа эгечи бла атасы жашайдыла. Не кюреше эсе да, атасы шахаргъа кёчерге унамайды. Эгечи уа аны къоюп къайры барсын ансы, Сахадин анга фатар да алгъанды, ишлеген да къарындашыны бизнесинде этерикди.

Бу арт айлада Мухажирни (Сахадинни атасыны аты алайды) саулугъу осаллана баргъанын эгечи билдире эди жашха. Ол да ортада ыйыкъ оздурмай келип тургъанды атасына. Дарманла, башха кереклени да келтирип.

Келсе, бир-эки сагъат олтуруп атасы бла, алай кетиучюдю. Бу жол Мухажирни тилеги бла юйде кече къалыргъа тюшдю. Атасыны, не эсе да, бир тынгысызлыгъы бар эди. Жашына айтыргъа, айтмазгъа да билмей, кёп сагъышланнганды къарт. Бюгюн жашына эрттеден бери да жюрегин къыйнап тургъан ишни юсюнден айтыргъа таукелленди.

-Къазахстанны бек сууукъ жерлеринден бирине - Акъмола областьха - тюшген эдик, - деп башлады хапарын огъурлу къарт. Таулуланы анда - мында орналгъан гитче къазах элчиклеге чачхан эдиле. Аш-суу жокъ. Андан да бег а мында кийим керек эди. Асыры сууукъдан, къыш тышына чыгъар онг болмагъанды. Боран аллына тюшсенг а, жашаудан тюнгюл да къал. Ол кезиуде ажашып, къар тюбюнде къалып, жаз башында къар эригенден сора табып, азланы асырамагъанбыз.

Бизден иги да узагъыракъ элге тюшген эди тукъумубузда бек тамата Шамаил деген къартыбыз. Юч жашы да урушда жоюлгъан эдиле, къатыны уа тюз кёчерни аллында, сабийлерини ачыуун кётюралмай, кетген эди дуниядан.

Аны бек къыйналып жашагъанын эшите тургъан эдим да, бир жол, комендантдан эркинлик алып, ашарыкъ затчыкъла да къурап, аны бир жокълайым, суапды деп, эсиме алай келеди. Ол дунияда тёре бар эсе, андагъыларыбыз манга айып этип тура болурла, къарыусузугъузну атып къойдугъуз деп, аллай акъыл да келеди башыма. Барама.

Шамаил, керти да, бек онгсуз жашай эди. Кеси жангыз, барак гытычыгъы уа сууукъ, ашар заты да жокъну орнунда. Ишлерге жарамагъан адамгъа анда къайгъырыулукъ арталлыда жокъ эди. Къартны юсюн-башын да тазаладым, жууундургъан да этдим. Юйчюгюню къараллыкъ жерлерине да къарадым да, экинчи кюн жолума атланыргъа дедим.

Къарт Шамаилны юсюнде, бир гырхы чепкенинден сора, кёлеги жокъ эди. Ол а этин ашап, кичитип, къашытып, тынгысыз этип болгъанды харип адамны. Мен кетерге тебирегенде, Шамаил менден: «Кёлегинги манга бер, бу зыбыр чепкен этими ашайды, талайды, онгуму алгъанды, мен ёлсем а, кёлекни артха алырса», - деген эди.

Мени юсюмде да жугъум жокъ эди, андан сора, ол угъай, юйюмде да. Толтуралмадым ол кюн къартны тилегин: жаланлай къалай къайтырыкъ эдим юйюме. Шамаил а андан сора кёп да жашамай ёлген эди, дууасына да барып, жуугъан да, асырагъан да кеси къолларым бла этген эдим. Юсюмде уа ол тилеген кёлек. Ёлюгюн жууа тургъанда, Шамаилны кёзлери ачылгъан эдиле.

Ярабий, кёлекгеми къарай болур, деген къужур акъыл да келген эди башыма. Кесими къолгъа алып, кёзлерин да жумдум, табылыннгандан кебинлеген да этип, салгъан эдик къабыргъа. Кёлегиме уа Шамаилны кёлеги деучем.

Артда кёп жылла ётгенден сора да къарт кишини ахыр тилегин толтуралмагъаным жюрегими къыйнап тургъанды. Арт заманда аны унутхан да этгенем. Алай тюнене уа Шамаилни тюшюмде кёргенме: тюз ол кюндеча, юсюнде зыбыр чекпени, кеси уа юсюн-башын къа шый...

Жашым, анга бир садакъа этерге сюеме. Ким биледи, алай этсем, ол гюнахымы кечер эсе уа... Манга аны бла тюбеширге кёп къалмагъанды. Сен а, жашым, мени кесими ёлюм кюнюме деп жыйгъан ахчама он кёлек ал да, жарлылагъа бер. Сенден аны тилейме.

-Сени ахчангы алмасам да, мен ахча табарыкъма, айтханынгы этерме,-деди Сахадин.

-Угъай,-деди атасы, - он кёлекни мени ахчама ал, аны тышындан да алама десенг а, угъай демейме,-деп жууаплады къарт.

Сахадин ол кюн окъуна тюкенледен жюз тынгылы кёлек сатып алды да, къартла, сакъатла тургъан юйге элтди. Къалай къууанып кие эдиле ол адамла кийимлени! Сахадин, алагъа къарап, атамы тилегин толтурдум, ыразы этдим, тамбла барып кесине да айтырма, деп сагъыш этди.

Ол кече уа атасы дуниядан кетген эди, жашыны келирин сакъламай... Сахадин мычымай элге жетди. Жабыуун къайырып, къарады атасыны бетине, къол аязы бла мангылайын, бетин сылады, кёзлерине тийди. Мухажирни бетинде уллу ыразылыкъны, къалай эсе да, бир хошлукъну, тынчайыуну эследи.

Алай бла Сахадин атасыны бек эртте, ол туугъунчу заманлада къолундан келип, толтуралмай тургъан тилегин жалчытып, ыразылыгъын алды.

ТЕМУККУЛАНЫ Адил.
Огъары Малкъар эл.

УЧРЕДИТЕЛЬЛЕ:КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИ БЛА ПРАВИТЕЛЬСТВОСУ

Баш редактор
АТТАЛАНЫ Жамал

РЕДКОЛЛЕГИЯ:
АЛИКАЛАНЫ Владимир, АППАЙЛАНЫ Музафар (баш редакторну орунбасары, БЕППАЙЛАНЫ Муталип (баш редакторну орунбасары), БИТТИРЛАНЫ Аминат, ТЕКУЛАНЫ Хауа, ТОКУМАЛАНЫ Хусейн, ТОКЪЛУЛАНЫ Борис (жууаплы секретарь).

ТЕЛЕФОНЛА:
Редакторну приёмныйи - **42-63-01**. Баш редакторну орунбасарлары - **42-38-21**, **47-26-22**. Жууаплы секретарь - **42-66-85**
Секретариат - **40-93-62.** Корректорла - **42-63-52.**

РЕДАКЦИЯНЫ БЁЛЮМЛЕРИ:
Жамауат-политика бёлюм - **42-67-68,42-24-02.**
Экономика бёлюм - **42-66-73.**
Культура бёлюм - **42-75-82, 42-68-72.**
Социальный политика бёлюм - **42-66-76, 47-27-59.**
Жангылыкъла эм спорт бёлюм - **47-26-39, 42-66-71.**
Письмола эм реклама бёлюм - **42-37-94.**
Тилманчла бёлюм - **47-31-28.**
Сурат алыучула - **42-75-82, 42-66-76.**
Бухгалтерия - **42-30-87.**
Операторла - **47-26-28, 42-39-65.**

Редакция авторла бла къагъыт жюрютмейди. Къол жазмалагъа рецензия этилмейди эм ала артха къайтарылмайдыла.
Газетде басмаланнган материаллада айтылгъан оюмла редакцияны оюму бла келишмезге боллукъдула. Алада айтылгъан хар зат ючюн, Россей Федерацияны басманы юсюнден Законуна тийишлиликде, материалланы авторлары кеслери жууаплыдыла.
Редакция авторладан 400 газет тизгинден (машинка бла жазылгъан 5-6 бет) кёпню алмайды.
Газет Басманы эм асламлы информацияны эркинликлерин къоруулау жаны бла Къабарты-Малкъар регион инспекцияда 1994 жылда 14-чю июньда регистрация этилгенди.
Регистрация номер —Н—0066. Индекс - 51532

Газетни басмагъа КъМР-ни Информация коммуникацияла, жамауат биригиулени эм жаш тёлюню ишлери жаны бла министерствосуну компьютер службасы хазыр этгенди.
Газет 1905 жылда Революция атлы республикалы полиграфкомбинатда басмаланнганды, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 33
Газетлени иелерине тапдырыу ючюн КъМР-ни почта связыны федеральный Управлениясы жууаплыды. Телефонла: **42-06-51, 42-19-97**
Газетлени розницагъа сатыу ючюн КъМР-ни “Роспечать” акционер обществосу жууаплыды. Телефон: **42-69-34**

Номерге графикге кёре 19 сагъатда къол салынады. 21.00 сагъатда къол салыннганды

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГЪАНЛА:
Байсыланы Марзият - дежурный редактор; Кетенчиланы Зульфия - жууаплы секретарьны орунбасары; Ахматланы Шахида (5,6-чы бетле), Зезаланы Лида (3,4-чю бетле), Акушуланы Феруза (1,2-чи бетле) - корректорла.

Тиражы 3530 экз. Заказ № 601

РЕДАКЦИЯНЫ АДРЕСИ:
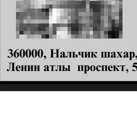
360000, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 5